

הערמה במצוות

בע"ה נלמד בזמן אלול סוגית שמיטת כספים ופרוזבול, גטין לו-לוז. כרגע לנושא זה, נלמד בשיעור הכללי נושא של הערמה במצוות. נושא זה חובק סוגיות רבות בש"ס, עשרות סוגיות. נסו ללמוד את הסוגיות שלהלן, ולבחון מתי התירו הערמה, מתי אסרו ומתי ראו בכך דבר חיובי.

- א. פרוזבול: גטין לו. "הלל התקין פרוזבול..." עד לו: "מנחילין העם כל מה שירצו"; רש"י גטין לב: ד"ה מוסרני לכם; תוס' לו. ד"ה מי איכא מידי; רמב"ם וראב"ד שמיטה ויובל פ"ט הט"ז.
- ב. פדין מעשר שני: משנה, מעשר שני ד', ג-ד; תוספתא פ"ד ה"ג (מערימין על מעשר שני...); ירושלמי מעשר שני, פ"ד ה"ג מהמשנה ועד: "למה מערימין... הזול מפני שכתוב בו ברכה"; ש"ת חתם סופר א"ח סימן ס"ב "ובמשנה דמס' מע"ש... ולהעלות המעות"; ש"ת בית אפרים א"ח ל"ג "מהא שמ"ש... ברכה אסור להערים".
- ג. בכור: משנה תמורה כד: "כיצד מערימין על הבכור"; גמרא שם "אמר רב יהודה מותר... גיזה ועבודה"; בכורות ג: "רב מרי בר רחל... לידי תקלה"; ש"ע י"ד, ש"כ ו.

ד. הערמה בתרומות ומעשרות:

1. הכנסת תבואה במוץ שלה: ברכות לא. "תנו רבנן אין עומדין להתפלל... ופטורה מן המעשר".
2. הכנסה דרך גגות - ברכות לה: "אמר רבה בר בר חנה (הראשון)... לפטרן מן המעשר".
3. מירוח על ידי גוי - מנחות סז. "מירוח העובד כוכבים [שורה אחרונה]... זילא בה מילתא".
- ה. הערמה בנדרים: משנה נדרים מג; משנה שם מח; גם שם "מעשה לסתור... על תחילתו"; תוס' שם ד"ה נותן לאחר; מקור חיים (ר' יעקב מליסא. בעל התיבות, ביאורים סימן תמח, יא) "דלענין היתר הנאה... משום הכי אסור"; ש"ת עונג י"ט סימן כ"ח: "ול"ג דלק"מ דהתם מיירי... ולא בהמה דידיה".
- ו. סירוס בהמה: בב"מ צ-צ: "תא שמע, דשלחו ליה לאבוה דשמואל... ויזבנון"; הגהות אשר"י (ב"מ פרק ז', סימן ו').
- ז. הפרשת חלה טמאה ביום טוב: משנה פסחים מו; גמרא שם "והכא בהואיל קמיפלגי... לא אמרינן הואיל"; ירושלמי פסחים פ"ג ה"ג "כיצד יעשה על דר' אליעזר... ומשייר אחת".
- ח. אותו ואת בנו: תוספתא ביצה פ"ג ה"ב; ירושלמי ביצה פ"ג ה"ג ר' בון בר חייא בעי... מה אית לך"; שבת קיז: גופא נשברה לו חבית... צער בעלי חיים, לא".
- ט. מליחת עור ביר"ט: משנה ביצה יא; ברייתא שם "תנא ושיון שמולחין עליו בשר לצלי"; ירושלמי ביצה פ"א ה"ו "תני אבל הוא מולח... עד דו מלח כוליה"; מאירי ביצה יא. "והואיל ומלאכה כלאחר יד... כשבת עושיך".
- י. מליחת בשר ביר"ט: ביצה יא: "אמר רב יהודה אמר שמואל... גרמא וגמרא".
- יא. בישול ביום טוב: ביצה יז. "תא שמע מי שהניח עירובי תבשילין הרי זה אופה... ואם הערים אסור"; שם: "אמר רב אשי... טפי ממזיד"; רש"י ד"ה שאני. היחס בין בישול ביר"ט ובין מליחה: רש"י יז: ד"ה ואם הערים; תוס' שם ד"ה ובלבד; רשב"א ביצה יא: ד"ה רב אדא.
- יב. שכח עירוב תבשילין - הקניית קמח: ביצה יז. "תא שמע מי שלא הניח... ומבשילין לו"; ש"ת הרשב"ש (תס"ח) "ותחלה יש להקשות... דקונה קא אפי".
- יג. הכנת שיכר במועד עבור אחר המועד: מועד קטן יב: "תנו רבנן טוחנין במועד... מערימין"; רמב"ם וראב"ד י"ט פ"ז ה"ח.
- יד. סוגיית משמרת: שבת קלט: "אמר רבה בר רב הונא מערים אדם... מוכחא מילתא".
- טו. סתימת חור בחבית בשבת, מעבר בספינה בשבת - שבת קלט: "אמרו לי רבנן לרב אשי... למיעבד לכתחילה".

טז. מכירת חמץ – תוספתא פסחים פ"ב ה"י-ג; בכור שור פסחים כא. "ראיתי להזכיר כאן..."

יז. היתר מכירה – ש"ת משיב דבר ח"ב נ"ו "ברח מהזאב... איסור דאורייתא"; ש"ת ישועות מלכו י"ד נ"ה "והנה אמרתי בפשיטות... דלא תחנם"; חזון איש ב"ק י', ו; חזון איש כ"ד, ד' ד"ה ולפיכך; משפט כהן עמוד קכו "ואין זה מונע..."

יח. היתר עסקה – ש"ת תרומת הדשן ח"א סימן ש"ב; ש"ת שואל ומשיב מהדורה א', ח"ג סימן ק"ס.

פרחבול:

1: משניות שביעית פ"י (ב-ד):

וכל מעשה בית דין אין משמטין המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין אינן משמטין.

פרחבול אינו משמט זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' התקין הלל לפרחבול.

זהו גופו של פרחבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כ"ז שארצה והדיינים חותמין למטה או העדים.

רש"י מסכת גיטין דף לב עמוד ב

2: מוסרני לכם - לקמן /גיטין/ (דף לו) הוא בפרקין גבי פרחבול שהוא מוסר שטרותיו לב"ד

3: תוספות מסכת גיטין דף לו עמוד א

מי איכא מידי דמדאוריית' משמט שביעית ותיקן הלל דלא משמט - השתא לא בעי רבא לשנויי אהך קושיא דהפקר ב"ד היה הפקר כדמשני בתר הכי משום דקשיא ליה דלא היה לו להלל לעקור שביעית שהיא דאורייתא ואף על גב דדרשינן בספרי ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך (דברים טו) ולא של אחיך בידך מכאן אמרו המלוה חבירו על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמטין מ"מ לא היה לו לעשות תקנה ללמד לעשות כן שביטל בכך השמטת כספים שצותה תורה ובקונט' פירש דרבא קאי נמי לשנויי פרכא דהכא ודרשא דספרי עיקרה אמלוה על המשכון דמוסר שטרותיו הוי מטעם דהפקר ב"ד היה הפקר אלא דאקרא קסמיק לה.

4: רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ט הלכה טז

כשראה הלל הזקן שנמנעו מלהלוות זה את זה ועוברין על הכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר וגו' התקין פרחבול כדי שלא ישמט החוב עד שילוו זה את זה, ואין הפרחבול מועיל אלא בשמטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמטה של תורה אין הפרחבול מועיל בה.

ראב"ד: אבל שמטה של תורה וכו'. א"א זה אינו מחוור דאביי הוא דאמר הכי אבל רבא פליג ואמר הפקר בית דין הפקר והלכך נוהג בכל זמן.

פדיון מעשר שני:

5. משנה, מעשר שני, ד', ג:

הפודה מעשר שני שלו מוסיף עליו חמישית בין שהוא שלו ובין שנתן לו במתנה.

6: משנה שם (ד', ד):

מערימין על מעשר שני כיצד אומר אדם לבנו ולבתו הגדולים לעבדו ולשפחתו העברים הילך מעות אלו ופדה לך מעשר שני זה אבל לא יאמר כן לבנו ולבתו הקטנים ולעבדו ולשפחתו הנכענים מפני שידן כידו.

7: תוספתא (שם פ"ד ה"ג):

מערימין על מעשר שני לפוטרו מן החומש כיצד אומ' אדן לבנו ובתו הגדולים לעבדו ולשפחתו העברים הילך מעות האילו ופדה בהן את מעשר זה אבל לא יאמר לו פדה לי בהן את מעשר זה.

8: ירושלמי (מעשר שני פ"ד ה"ג):

רבי אבון אמר איתפלגון רבי לעזר ורבי יוסי בר חנינה. חד אמר למה מערימין עליו מפני שכתוב בו ברכה. וחרנה אמר למה פודין אותו בשער הזול מפני שכתוב בו ברכה.

9: ש"ת חתם סופר (ח"א אר"ח סימן ס"ב):

ובמשנה דמס' מע"ש [פ"ד מ"ד] כיצד מערימים על מע"ש דאמר בירושלמי משום ברכה, משמע דזולת זה היה ראוי לאסור להערים ולהפקיע חומש, י"ל לא שהיה ראוי לאסור דהוי לי' למיתני המערים במע"ש ואומר לבנו וכו' דינו כך וכך ולא שיאמר כיצד מערימים כאילו תקנתא דרבנן הוא להערים, ומסיק משום ברכה, פי' גבי לא תוכל שאתו כתיב [דברים י"ד - כ"ד] כי יברכך ה' אלהיך והב"ב מפני שהיו צריכים להוסיף חומש נמנעו מלפדותם והעלו הפירות והפסידו הברכה, ע"כ המציאו חז"ל ערמה של היתר לפדות בלי חומש ולהעלות המעות.

10: ש"ת בית אפרים (אר"ח ל"ג):

מהא דמ"ש יש ראייה ברורה דהערמה אסור בדאורייתא שהרי הירושלמי הביאו הר"ש והתוי"ט קאמר ולמה מערימין מפני שכתוב בו ברכה אלמא דאי לאו דכתיב ביה ברכה אסור להערים.

בכור:

11: משנה בתמורה (כד):

כיצד מערימין על הבכור: מבכרת שהיתה מעוברת, אומר מה שבמעיה של זו אם זכר - עולה, ילדה זכר - יקרב עולה. ואם נקבה זבחי שלמים; ילדה נקבה - תקרב שלמים. אם זכר עולה ואם נקבה זבחי שלמים, ילדה זכר ונקבה - הזכר יקרב עולה, והנקבה תקרב שלמים...

12: גמרא שם (תמורה כד):

אמר רב יהודה: מותר להטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם. תנן: אומר אדם מה שבמעיה של זו עולה עולה - אין, שלמים - לא, [ואת] אמרת דמצית מפקעת ליה מקדושתה! אמר לך רב יהודה: ה"מ - בזמן שבית המקדש קיים, כי קאמינא אנא - בזמן הזה, דלא חזי להקרבה. אי בזמן הזה - מאי למימרא? מהו דתימא - נגזר דלמא נפיק

רוב ראשו וקשדי ביה מומא. ואימא הכי נמי! אפילו הכי - הא עדיפא, (יתירא) מדאתי ביה לידי גיזה ועבודה.

13: בכורות ג:

רב מרי בר רחל הויא ליה ההיא חיותא, הוה מקנה לאודנייהו לעובד כוכבים, ואסר להו בגיזה ועבודה, ויהיב להו לכהנים, וכלאי חיותא דרב מרי בר רחל. וכי מאחר דאסר להו בגיזה ועבודה, ויהיב להו לכהנים, אמאי מקנה להו לאודנייהו לעובד כוכבים? דלמא אתי בהו לידי תקלה; אי הכי, מאי טעמא כלו חיותא דרב מרי? משום דמפקע להו מקדושתיהו; והאמר רב יהודה: מותר לאדם להטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם! התם - מקדושת מזבח קא מפקע ליה, מקדושת כהן לא מפקע ליה, הכא - אפי' מקדושת כהן קא מפקע ליה. ואיבעית אימא: רב מרי בר רחל ידע לאקנויי קנין גמור, וחזי ליה איניש אחרינא ואזיל ועביד, וסבר - רב מרי מילתא הוא דעבד, ואתי בה לידי תקלה.

14: שרע (י"ד, ש"כ ו):

בזמן הזה, מצוה לשתף עם העובד כוכבים קודם שיצא לאויר העולם, כדי לפטרו מהבכורה, אף על פי שמפקיע קדושתו, הכי עדיף טפי כדי שלא יבא לידי מכשול ליהנות ממנו בגיזה ובעבודה.

הערמה בתרומות ומעשרות:

הכנסת תבואה במוץ שלה:

15: ברכות דף לא עמוד א

תנו רבנן: אין עומדין להתפלל לא מתוך דין, ולא מתוך דבר הלכה, אלא מתוך הלכה פסוקה. והיכי דמי הלכה פסוקה? אמר אביי: כי הא דרבי זירא, דאמר רבי זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טיפת דם כחרדל - יושבות עליה שבעה נקיים. רבא אמר: כי הא דרב הושעיא, דאמר רב הושעיא: מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה, כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר.

16: הכנסה דרך גגות: ברכות לה:

ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי: בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים; דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמן - כדי לחייבן במעשר, דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיות - כדי לפטורן מן המעשר.

17: מנחות סז. - מירוח עובד כוכבים:

מירוח העובד כוכבים אינו פוטר... מדרבנן, גזירה משום בעלי כיסים...

תרומה נמי אפשר דעביד לה כדר' אושעיא! דאמר רבי אושעיא: מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה, כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר; אי נמי, דעייל לה דרך גגות ודרך קרפיות! התם בפרהסיא זילא ביה מילתא, הכא בציונעא לא זילא ביה מילתא.

הערמה בנדרים:

18: משנה בנדרים מג.

המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל, הולך אצל החנוני ואומר איש פלוני נודר ממני הנאה ואיני יודע מה אעשה, והוא נותן לו, ובא ונוטל מזה...

היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל, נותן לאחד לשום מתנה והלה מותר בה; אם אין עמהם אחר, מניח על הסלע או על הגדר ואומר הרי הן מופקדים לכל מי שיחפוץ, והלה נוטל ואוכל, ור' יוסי אוסר.

19: משנה להלן (מח.):

משנה: המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל, נותנו לאחר לשום מתנה, והלה מותר בה.

מעשה באחד בבית חורון שהיה אביו נודר הימנו הנאה, והיה משיא את בנו, ואמר לחברו: חצר וסעודה נתונים הינן לפניך אלא כדי שיבא אבא ויאכל עמנו בסעודה. אמר: אם שלי הם הרי הם מוקדשין לשמים. א"ל: נתתי לך את שלי שתקדישם לשמים? אמר לו: נתת לי את שלך אלא שתהא אתה ואביך אוכלין ושותין ומתריצין זה לזה, ויהא עון תלוי בראשו? אמרו חכמים: כל מתנה שאינה שאם הקדישה תהא מקודשת - אינה מתנה.

20: גמרא שם (מח.):

מעשה לסתור? חסורי מיחסרא והכי קתני: ואם הוכיח סופו על תחילתו - אסור, ומעשה נמי בבית חורון, באחד דהוה סופו מוכיח על תחילתו.

21: תוס' שם (מג.):

נותן לאחר במתנה והלה מותר - ולא התירו אלא כשאין לו מה יאכל למדנו שכל הערמות אסורות בין ברבים בין ביחיד בנדרים שלא התירו אלא בשעת הדחק שאין לו מה יאכל, לשון הרב רבי אליעזר ממ"ץ.

22: מקור חיים (ר' יעקב מליסא. בעל הנתיבות, ביאורים סימן תמח, יא):

דלענין היתר הנאה לא מועיל מתנה או מכר ע"מ להחזיר דדמי להא דמבואר ביר"ד בש"ך סימן רכ"א ס"ק נ"ב גבי מודר הנאה ואין לו מה יאכל דנותן לאחר לשם מתנה, וכתב הש"ך דדוקא משום דאין לו מה יאכל התירו וכו', הרי מוכח בהדיא דבאיסור הנאה אף שכבר יצא מרשותו ע"י מתנה אסור באיסורי הנאה...

גבי מודר הנאה דכשנותן וממציא לאיש אוהב של המודר מעות שיהיה יכול ליתן להמודר מהנה הוא להמודר משום הכי אסור.

23: שרית עונג יר"ט (סימן כ"ח):

ול"נ דלק"מ דהתם מיירי שהי' מודר הנאה מחבירו ולהכי לא התירו שיתן במתנה לאחר והאחר יאכילו דמ"מ הוא נהנה מהמדיר דהא ממציא לו מזונות ולא התירו אלא באין לו מה יאכל וכ"כ הר"ן ז"ל בנדרים (דף לד) ד"ה בעא דהתם מיירי במודר הנאה מחבירו ולא מנכסיו אבל אם היה מודר הנאה מנכסיו היה מותר כשנתנו לאחר אף כשיש לו מה יאכל דכיון שנתנו לאחר אין הנכסים שלו ולא נהנה מנכסי מדיר כלל וה"נ גבי מכירת חמץ כיון שמכר הבהמה לכותי הא בהמתו של כותי אוכלת החמץ ולא בהמה דידיה.

סירוס בהמה:

24: ב"מ צ-צ:

תא שמע, דשלחו ליה לאבוה דשמואל: הלין תורי דנגבין ארמאי ומגנחין יתהון [שוורים שהגויים גונבים. מסרטים אותם ומחזירים לבעלים]. מהו? - שלח להו: הערמה אתעביד בהו, אערימו עליהו ויזדבנון [שלח להם שכיוון שזו הערמה, יקנסוהו שיצטרך למכור את הבהמה].

25: הגהות אשר"י (ב"מ פרק ז', סימן ו'):

מיהו נראה בעיני היכא דידעינן בבירור דעביד נכרי מדעתיה אף על פי דלהנאת ישראל מכירו מתכוין מ"מ כיון דישאל לא אמר לו כלל לא קנסינן ליה למכור כלל והכא דאסור דחיישינן להערמה דמאחר שהנכרי מכירו וגנבו וסירסו והחזירו רגלים לדבר שהבעלים אמרו להן.

הפרשת חלה טמאה ביום טוב

26: משנה פסחים מו., וגמרא פסחים מו:

משנה. כיצד מפרישין חלה בטמאה ביום טוב? רבי אליעזר אומר: לא תקרא לה שם עד שתאפה. בן בתירא אומר: תטיל בצונן. אמר רבי יהושע: לא זה הוא חמץ שמוזהרין עליו בבל יראה ובבל ימצא. אלא, מפרישתה ומניחתה עד הערב, ואם החמיצה - החמיצה.

גמרא... והכא בהואיל קמפלגי. דרבי אליעזר סבר: אמרינן הואיל ואי בעי איתשיל עלה - ממוניה הוא. ורבי יהושע סבר: לא אמרינן הואיל.

27: רש"י מו.

עד שתאפה - תחלה, דאכתי כל חדא וחדא חזי ליה, דמפריש מכל חדא פורתא, ולאחר אפייה אם רצה - יפריש חלה שלימה על כולן.

28: ירושלמי פסחים פ"ג ה"ג:

כיצד יעשה על דר' אליעזר מערים ואומר זו אני רוצה לוכל וזו אני רוצה לאכול ואופה את כולה וכשהוא רודה מערים ואומר זו אני רוצה ליישן זו אני רוצה ליישן ומשייר אחת.

אותו ואת בנו

29: תוספתא ביצה פ"ג ה"ב:

אותו ואת בנו שנפלו לבור ר' ליעזר או' מעלה את הראשון על מנת לשוחטו ושחטו והשיני עושה לו פרנסה במקומו בשביל שלא ימות ר' יהושע או' מעלה את הראשון על מנת לשוחטו ואינו שוחטו ומערים ומעלה את השני רצה שלא לשחוט אחד מהן הרשות בידו.

השוואת המחלוקת בין חלה טמאה ביר"ט ובין אותו ואת בנו:

	הפרשת חלה	אותו ואת בנו
ר' אליעזר	מערים	לא מערים
ר' יהושע	אסור להערים	מערים

30: ירושלמי פ"ג ה"ג:

ר' בון בר חיייה בעי מחלפה שיטתיה דרבי אליעזר - תמן הוא אמר אסור להערים והכא הוא אמר מותר להערים. הכא משום בל יראה ובל ימצא תמן מה אית לך. מחלפה שיטתיה דר' יהושע - תמן הוא אמר מותר להערים והכא הוא אמר אסור להערים. אמר רבי אדי כאן שבות וכאן חיוב חטאת. אמר רבי יוסי בי ר' בון תמן כדי לחוס על נכסיהן של ישראל הכא מה אית לך.

31: שבת קיז:

גופא, נשברה לו חבית בראש גגו - מביא כלי ומניח תחתיה, ובלבד שלא יביא כלי אחר ויקלוט, כלי אחר ויצרף. נזדמן לו אורחין - מביא כלי אחר וקולט, כלי אחר ומצרף. ולא יקלוט ואחר כך יזמין, אלא יזמין ואחר כך יקלוט, ואין מערימין בכך. משום רבי יוסי בר יהודה אמרו: מערימין. לימא בפלוגתא דרבי אליעזר ורבי יהושע קמפלגי; דתניא, אותו ואת בנו שנפלו לבור, רבי אליעזר אומר: מעלה את הראשון על מנת לשוחטו, והשני עושה לו פרנסה במקומו, בשביל שלא ימות. רבי יהושע אומר: מעלין את הראשון על מנת לשוחטו,

יוסף צבי רימון - הש"ס - מקורות

ואינו שוחטו, ומערים ומעלה את השני. רצה - זה שוחט, רצה - זה שוחט. ממאי? דילמא עד כאן לא קאמר רבי אליעזר התם - דאפשר בפרנסה, אבל הכא דלא אפשר - לא. ועד כאן לא קאמר רבי יהושע התם - משום דאיכא צער בעלי חיים, אבל הכא דליכא צער בעלי חיים - לא!

מליחת עור ביר"ט

32: משנה ביצה יא.

משנה. בית שמאי אומרים: אין נוטלים את העלי לקצב עליו בשר, ובית הלל מתירין. בית שמאי אומרים: אין נותנין את העור לפני הדורסן, ולא יגביהנו, אלא אם כן יש עמו כזית בשר. ובית הלל מתירין.

33: ברייתא שם:

תנא: ושויין שמולחין עליו בשר לצלי.

34: סור (א"ח תצ"ט):

ומותר למלוח עליו בשר מליחה מועטת כדרך שמולחין לצלי אף על גב דדמי קצת לעיבוד.

35: ירושלמי (ביצה פ"א ה"ו):

תני אבל הוא מולח עליו בשר לצלי. חברייא בשם רב מולח הוא אדם דבר מרובה אף על פי שאינו יכול לוכל ממנו אלא דבר ממועט. ר' אחא בשם רב מולח ומערים מולח ומערים מלח הכא ומלח הכא עד דו מלח כוליה:

36: מאירי (ביצה יא.)

והואיל ומלאכה כלאחר יד היא התירוה משום שמחת יום טוב ודוקא שלא יערים וירבה בנתינת מלח לצלי על הדרך שאדם נותן במליחת בשר לקדירה אלא כדרך שאדם נותן כל השנה כלה במליחת בשר לצלי שאינה עבוד גמור אלא שמירה שלא יפסד הא מליחה שהיא עיבוד גמור כגון כעין קדרה אף על פי שהיא כלאחר יד לא הותרה שאין כאן מניעה משמחת יום טוב שדיו בשמירת הפסדו וכל שאפשר להעמיד את הגזרה לדון יום טוב כשבת עושין:

הערמה במליחת הבשר -

37: ביצה יא: -

אמר רב יהודה אמר שמואל: מולח אדם כמה חתיכות בשר בבת אחת, אף על פי שאינו צריך אלא לחתיכה אחת. רב אדא בר אבהו מערים ומלח גרמא גרמא.

38: רש"י:

מערים - לאחר שמלח זו לאכלה היום, אומר: חברתה ערבה עלי לאכלה היום, וחוזר ומולחה.

בישול ביום טוב

39: ביצה יז.

תא שמע: מי שהניח עירובי תבשילין - הרי זה אופה ומבשל ומטמין, ואם רצה לאכול את עירובו - הרשות בידו. אכלו עד שלא אפה עד שלא הטמין - הרי זה לא יאפה ולא יבשל ולא יטמין, לא לו ולא לאחרים, ולא אחרים אופין ומבשלין לו. אבל מבשל הוא ליום טוב, ואם הותיר - הותיר לשבת, ובלבד שלא יערים. ואם הערים - אסור.

...אמר רב אשי: הערמה קא אמרת, שאני הערמה דאחמירו בה רבנן טפי ממזיד.

הערמה כלל דבמתנה גמורה קא יחיב ליה, וכי אפי ומבשל הקונה להאי דלא הניח ערובי תבשילין מדידה דקונה קא אפי.

הכנת שיכר במועד עבור אחר המועד:

44: מועד קסן יב:

תנו רבנן: טוחנין במועד לצורך המועד, ושלא לצורך המועד - אסור. ואם טחן והותיר - הרי זה מותר. קוצצין עצים במועד לצורך המועד, ושלא לצורך המועד - אסור, ואם קצץ והותיר - הרי זה מותר. מטילין שכר במועד לצורך המועד, ושלא לצורך המועד - אסור, ואם הטיל והותיר - הרי זה מותר. ובלבד שלא יערים. ורמינהו: מטילין שכר במועד לצורך המועד, ושלא לצורך המועד - אסור. אחד שכר תמרים, ואחד שכר שעורים. ואף על פי שיש לו ישן - מערים ושותה מן החדש! - תנאי היא; דתניא: אין מערימין בכך, רבי יוסי בר יהודה אומר: מערימין.

45: רמב"ם וראב"ד (הלכות יום טוב פ"ז ה"ח):

מטילין שכר במועד לצורך המועד, ושלא לצורך המועד אסור, אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים, אף על פי שיש לו ישן מערים ושותה מן החדש שאין הערמה זו ניכרת לרואה וכן כל כיוצא בזה. השגת הראב"ד: אף על פי שיש לו ישן מערים ושותה מן החדש. א"א הא דלא כהלכתא דר' יוסי ברבי יהודה הוא דאמר הכי ופליגי רבנן עליה (מו"ק יב) אבל בודאי אם החדש טוב לו מן הישן שלא מדרך הערמה מותר.

סוגיית משמרת:

46: שבת קלט:

אמר רבה בר רב הונא: מערים אדם על המשמרת ביום טוב לתלות בה רמונים, ותולה בה שמרים. אמר רב אשי: והוא דתלה בה רמונים. מאי שנא מהא, דתניא: מטילין שכר במועד לצורך המועד, שלא לצורך המועד - אסור. אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים. אף על פי שיש להן ישן - מערים ושותה מן החדש. - התם לא מוכחא מילתא, הכא - מוכחא מילתא.

סתימת חור בחבית בשבת; מעבר בספינה בשבת - שבת קלט:

47: אמרו ליה רבנן לרב אשי: חזי מר האי צורבא מרבנן, ורב הונא בן רבי חיון שמה, ואמרי לה רב הונא ברבי חלוון שמה, דשקל ברא דתומא ומנח בברזא דדנא, ואמר: לאצנועיה קמיכוניא. ואזיל ונאים במברא, ועבר להך גיסא וסייר פירי, ואמר: אנא למינם קמיכוניא. - אמר להו: הערמה קאמרת? - הערמה בדרבנן היא, וצורבא מרבנן לא אתי למיעבד לכתחילה.

מכירת חמץ:

48: תוספתא (פסחים פ"ב ה"ב-ג [ליברמן] או ה"ו בדפוס הרגיל): ישראל וגוי שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לנכרי ונותנו במתנה וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה

49: בכור שור (פסחים כא.):

דשאני הערמה ממזיד, דאיכא למימר אחמור בה רבנן בהערמה טפי ממזיד דאלו מזיד - רשע הוא לעבור על דברי חכמים, ואין אחרים למדים הימנו, והוא עצמו משים אל לבו ושב, הלכך לא מעקרא תורת עירוב, אבל מערים - סבור לעשות בהיתר, הלכך לא ישיב אל לבו לחזור בו, ואחרים למדין הימנו ומעקרא תורת עירוב - הלכך קנסוהו רבנן.

41: מדוע אסרו הערמה בבישול ביר"ט והתירו במליחה?

1: רש"י (יז: ד"ה ואם הערים):

ואם הערים אסור - לאכול, דאחמור רבנן בהא מילתא, שלא לעקור תורת עירוב, ולא דמי להערמה דרב אדא בר אהבה דמלח גרמא גרמא - דאין עבוד באוכלין, ואי משום טרחא - הא עדיפא, דלמא חס שלא יסריח הבשר וממנע ולא שחיט, וקא סלקא דעתך דהוא הדין לעבר ואפה.

2: תוס' (שם ד"ה ובלבד):

וי"ל דשאני התם דהוי עבוד אוכלין בעלמא ומשום שמחת יום טוב התירו דאי לאו הכי חייש שמא יסריח הבשר וממנע ולא שחיט אבל הכא מיירי בבשול דחמור וגם היה יכול לעשות תקנה על ידי עירובי תבשילין מבעוד יום.

3: רשב"א (ביצה יא: ד"ה רב אדא. וכ"כ הר"ן):

רב אדא בר אהבה מערים ומלח גרמא גרמא. ואין אומרים בהערמות זו דומה לזו דלגבי עור התירו למלוח עליו לצלי ואמרי' בירושלמי מלח הכא ומלח הכא עד דמלח כוליה ואילו בפרקין דלקמן גבי מי שלא הניח עירובי תבשילין אסרי' ליה טפי ממזיד. ויש לי לומר דהערמות דהכא היינו דוקא בדברים שההפסד בא להן מחמת שמחת י"ט ושלא מחמת פשיעתו כמליחת העור ומליחת גרמא גרמא דא"א לו לחתיכות שהוא צריך ל"ט בלא שחיטה ויפסדו עליו כל שאר החתיכות הילכך שרי ליה הערמה אבל גבי עירוב דפשיעתו גרמה לו שלא הניח עירובי תבשילין או שנאבד ונאכל בפשיעתו שלא נשמרו כראוי לפיכך אסרו עליו הערמה וכן כל כיוצא בזה.

עירוב תבשילין וסבילת כלים בשבת

42: שכח להניח עירוב תבשילין - ביצה זז. - הקניית קמח:

תא שמע: מי שלא הניח עירובי תבשילין, הרי זה לא יאפה ולא יבשל ולא יטמין, לא לו ולא לאחרים, ולא אחרים אופין ומבשילין לו. כיצד הוא עושה - מקנה קמחו לאחרים, ואופין לו ומבשילין לו.

43: שר"ת הרשב"ש (תס"ח, בנו של התשב"ץ):

ותחלה יש להקשות על הא דאמרינן דמקנה קמחו לאחרים, דלכאורה משמע דאערומי קא מערים, וקיימא לן בנדרים בפרק השותפים ובבתרא בפרק יש נוחלין שכל מתנה שנעשית בהערמה דלאו כלום היא, דכל מתנה שאם הקדישה אינה מקודשת אינה מתנה, ופירשו בירושלמי בשנעשית בהערמה, וכיון דאינה מתנה במקנה קמחו לאחרים אם בהערמה מקנה ליה עדיין הוא של מקנה וכי אפי קונה של מקנה הוא אופה. וי"ל דהקנאת קמח זה לאו בהערמה הוא, דכי מקנה ליה לגמרי קא מקנה ליה ואפילו לאקדושיה, דהא אי מקדיש ליה אפשר דיהיב ליה קמחא אחרינא מדידה, וסמך מקנה זה לאקנויי ליה הקנאה גמורה דהא האי קונה אפשר ליה מדידה, וליכא הכא

ראיתי להזכיר כאן מה שחידשו קצת סופרי זמננו להתיר למכור לעכר'ם קודם הפסח בהמות שלו, חמץ שדרכם לאכול כל ימות השנה כדרך מכירת חמץ הנזכר בא"ח סי' תמ"ח והבהמות אוכלים חמץ... ואחרי העיון קצת אמרתי דלא דמי להדדי כלל והנה מעיקרא דדינא פירכא על מכירת החמץ הנהוג הלא מוכחא מילתא דהערמה טובא שזה הקונה לאו גברא דאורה' מעולם לקנות כך, רזה אין דרכו למכור כך ועל הרוב הקונה הוא עני וקונה בכמה מאות חמץ כנהוג עתה שאין מוכרים אלא בדבר מועט ושאר הוכחות טובא. אלא נראה לי כיון דהאיסור מדרבנן הוא, דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי וכל אחד מבטל חמצו בלב שלם כמ"ש הפוסקים דצריך ליתן כל ממונו ולא יעבור על ל"ת, וכל שכן על איסור חמור כזה ולא נשאר כי אם איסור דרבנן שצריך לבערו מן העולם...

היתר מכירה:

50: שו"ת משיב דבר ב, נו:

ברח מהזאב ופגע בו ארי - כי רוצים להמלט מאיסור שביעית בזמן הזה [שהוא] דרבנן לרוב הפוסקים, ופגע באיסור מכירת קרקע לעובד גילולים בארץ ישראל, שהוא איסור דאורייתא!

51: הגאון מקוטנא, בש"ת ישועות מלכו (לגאון מקוטנא, יו"ד נח):

והנה אמרתי בפשיטות שטוב להתיר למכור לנכרי, ואף על פי שאסור ליתן ולמכור קרקע בארץ ישראל, כיוון שהוא לטובת היישוב פשיטא דאין כאן איסור דלא תחנם!

52: חזון איש (ב"ק י', ו):

ואותם שמוכרים על ידי עצמם, אף שעוברים בזה משום 'לא תחנם', מכל מקום הוי מכירה ולדעת ספר התרומה פקעה מהם קדושת שביעית. ואף שקשה לסמוך על זה כמו שכתבנו למעלה, מכל מקום יש להם על מה שיסמוכו, ולכן אין לאסור פירותיהם בדיעבד.

53: חזון איש (ב"ק י', ו):

ועכשיו... הדרנא בי, ונראין הדברים... לעניין תרומות ומעשרות ושביעית, כל שלא נכתב בטב"ו, הרי היא של ישראל כדיניהם [והמכירה לא חלה].

54: חזון איש כ"ד, ד, ד"ה ולפיכך

ולפיכך אין מקום להתיר למכור לנכרי בשביל להפקיע קדושת שביעית, ואדרבה איסור שביעית דרבנן בזמן הזה, ומכירה לאו דאורייתא, כטריפה ובשר בחלב וכיוצא באלו... והמוכר על ידי שליח, ודאי לא חייל המכירה מדין אין שליח לדבר עבירה...

55: משפט כהן עמוד קכו:

ואין זה מונע ופוטר אותנו מלבקש כל העצות אשר יזמין ה' לנו, שיוכלו אחינו בני ישראל היושבים בארץ הקודש לקיים את המצווה כהלכתה בלי שום הפקעה ודרישת היתר. וכל חלק קטן שבקטנים מארץ הקודש שבידי ישראל שתקויים בו מצוות שביעית כדינה, אנו צריכים לשמוח עליו כמוצא שלל רב.

היתר עסקה:

שו"ת תרומת הדשן ח"א סימן ש"ב; שו"ת שואל ומשיב, מהדורה א', חלק ג', סימן ק"ס.

בס"ד, אלול התשפ"ב

טבלת הערמות – נסו למלא את הטבלה ולבחון מתי הערמה מותרת לכתחילה, מתי אסורה, מתי הותרה רק בסיבות מיוחדות. בהצלחה רבה, יוסף צבי רימון

מקור	המקרה	הדין	דאורייתא או דרבנן	לכתחילה, בדיעבד וכדומה	תהליך בעייתי או רק מגמה
משנה, שביעית י', ד	שמיטת כספים	על ידי מרזבול לא מתבטלת ההלוואה	דעת הרמב"ם: דעת הראב"ד:		
מעשר שני ד', ד	פדיון מעשר שני על אחר	ניתן לתת לאחר כסף מעשר שני כדי להיפטר מחומש			
משנה, תמורה כד:	בכור בהמה טהורה	יכול לומר שאם הוולד יהיה זכר "יקרב עולה".			
גמרא שם	בכור לאחר החורבן:	מטיל בו מום לפני צאתנו מהרחם.			
גמרא שם	בכור לאחר החורבן:	ניתן לעשות שותפות עם גוי.			
גמרא בברכות לא.	הכנת תבואה במוץ שלה, כדי לפטור מתרומות ומעשרות	מותר			
גמרא, רבי הושעיא, ברכות לה:	הכנסת פירות דרך הגג כדי לפטור ממעשר	מותר אבל לא מומלץ			
גמרא מנחות סז.	מירוח של גוי פוטר מן המעשרות (מצד הדין)	עקרו וביטלו הערמה זו. לא פועל אפילו בדיעבד			
משנה נדרים מג.	מודד הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל				
משנה נדרים מח.	מעשה בבית חורון. האב נדר שלא יהנה מבנו. נתן לאחר כדי שהאב יוכל לאכול בחתונה.	אסור			
ב"מ צ:	סירוס בהמה גוי סירס בעצמו – מותר.	אסור לומר לגוי לסרס. אמר לגוי בהערמה לסרס: קנסו שצריך למוכרה			
משנה פסחים מו.	הפרשת חלה טמאה ביר"ט	רבי אליעזר: מערים (חתיכה זו אינה של הכהן). ר' יהושע: אינו מערים.			
תוספתא ביצה ג', ב	אותו ואת בנו שנפלו לבור ביר"ט	ר' אליעזר: מעלה את הראשון בלבד. ר' יהושע: מערים. מעלה את הראשון לשוחטו, ואח"כ מוצא תירוץ כדי לשחוט את השני.			
שבת קיז:	נשברה חבית בשבת	מותר להביא כלי אחד לקלוט היין. ר' יוסי מותר להערים ולהזמין אורחים שלא הזמנו מראש. ת"ק אוסר.			
תוספתא שבת י"ד שבת קיז:	פרצה דליקה – רשאי להציל מזון שלוש סעודות	מותר להזמין אורחים ולכל אחד להציל שלוש סעודות. נחלקו בתוספתא האם מותר להציל ואחר כך להזמין אורחים.			
כ"ל	כ"ל	יכול להערים ולקחת פת פחות			

			טובה ואחר כך לומר שרוצה פת טובה יותר (אבל לא הפוך, כי זו הערמה ניכרת).		
			מותר לכ"ע - במליחה מועטת	מליחת בשר על עור ביר"ט	ברייתא ביצה יא.
		מאירי: זהו עיבוד כלאחר יד, והוא דרבנן.	ירושלמי: מותר למלוח כל פעם במקום אחר עד שימלח את כולה. וכך בטור ובשר"ע	כ"ל	ירושלמי ביצה א' ו
			רב יהודה אמר שמואל: מותר כמה חתיכות (במליחה אחת). רב אדא: מערים ומולח אחת אחת.	מליחת בשר	גמרא ביצה יא:
			אסור ללא עירוב אפילו בהערמה (עבור אורחים וכדומה), ואף בדיעבד אסור לאכול כשהכין ליום המחרת (בהערמה)	בישול ביר"ט	ביצה יז.
			מקנה את הקמח לאחר	שכח עירוב תבשילין	גמרא ביצה יז.
			מחלוקת בגמרא ומחלוקת ראשונים רמב"ם מתיר. רוב הפוסקים והשר"ע: אסור.	הכנת שכר מהמועד לאחר המועד	מועד קטן יב:
			מותר. אם שם את הרימונים תחילה	תליית משמרת לרימונים כשמגמתו היא סינון שמרי יין	שבת קלט:
			מותר רק לתלמיד חכם	הכנסת שן של שום לחור בחבית בשביל "להצניע" כשכוונתו היא לשתום את החור	שבת קלט:
			מותר רק לתלמיד חכם	שינה בספינה כשכוונתו היא באמת לעבור את הנהר	שבת קלט:
			תבואות שור: התירו רק לאחר ביטול (דרבנן), ולכן אסור למכור בע"ח כי אי אפשר לבטלו. שר"ת חת"ס, עונג יר"ט: מותר (גם לפני ביטול).	מכירת חמץ	ע"פ התוספתא, אך בצורה מלאה רק במאות שנים האחרונות
			נחלקו הפוסקים אך נפסק להקל	היתר עסקה	מאות שנים אחרונות
			נחלקו הפוסקים: הרב יצחק אלחנן, הרב קוק: מתירים. הרידב"ז, חז"א: אוסרים	היתר מכירה	בצורה מצומצמת מאות שנים. אבל בצורה רחבה: 120 שנה